

Teeman saate

Veden perintö

Outi Fingerroos ja Riina Haanpää

Vesi on keskeinen osa suomalaista sielunmaisemaa, ja siihen liittyy runsaasti ylisukupolvisia perinnettä, joka ilmenee muistissamme ja kulttuuriperinnössämme. Kimokkeena tälle teemanumerolle on Suomen Vesistösäätön nelivuotinen Vesi vanhin voitehista -hanke (2021–2024), jossa kerättiin, tutkittiin ja tulkittiin veteen liittyvää perinnettä taiteen ja tieteen voimin. Koneen Säätön rahoittamassa hankkeessa oli mukana kulttuurien tutkijoita, eri alojen taiteilijoita, luonnontieteilijöitä ja kansalaisaktivisteja, joiden yhteistyö synnytti Koneen Säätön tavoitteen mukaisesti keskustelua ja uusia näkökulmia. Hankkeen tärkein pyrkimys oli kuitenkin aktivoida ihmisten sisäistä vastuullisuutta omasta puhtaasta vedestään. Teemanumeron kirjoittajista melkein kaikki olivat hankkeessa mukana tutkijoina tai taiteilijoina. Kaikille meistä vesi on merkityksellinen.

Kuva: © Pertti Ahva. All rights reserved – kaikki oikeudet pidätetään. Kuvaa ei saa kopioida mihinkään tarkoitukseen eikä esittää missään ilman lupaa.

Hanke yhdisti taidetta kulttuurien tutkimukseen. Hankkeen yhteydessä valmistunut, Matleena Jäniksen käsikirjoittama, leikkaama ja ohjaama elokuvateos *Muistokirjoitus/Saarelaiset* saa ensi-iltansa tammikuussa 2025. Se kertoo kuolemaan liittyvästä surusta, kuopiolaisuudesta ja sukupolvelta toiselle siirtyvästä kulttuuriperinnöstä. Elokuvateoksen tapahtumapaikkana on Kallaveden saaristo, jossa hänen sukunsa on viettänyt kesiään 1930-luvulta lähtien. Projekti sai alkunsa siitä, kun Matleena Jäniksen äiti, kuvan nuori tyttö, kuoli. Äidin jäämistöstä löytyi nostalgisia filmejä ja valokuvia, jotka oli kuvattu eriaikaisten lapsuuskäytävien järvimaisemissa. Ne olivat tärkeitä surutyön kannalta:

Kaipasin tuota ihanaa aikaa, mutta samalla ymmärsin, että se on vain mielikuva, jota kannan mukani. Aloin tutkia kysymyksiä ylisukupolvisuudesta ja menneisyyden representaatioista: mitä ja miten muistamme ja kuinka kerromme siitä. (Jänis 2024, 12.)

Tämä teemanumero perustuu tutkimuksellisiin puheenvuoroihin. Elokuvaa ei voitu mukaan liittää. Mukana on kolme valokuvaa Matleena Jäniksen ja hänen itäsuomalaisen valokuvaajasukunsa (ks. Jänis 2017) arkistoista. Teemanumeron kansi on Matleena Jäniksen isoisän Pauli Jäniksen teos ”Kalakukkoristeily”. Bibliografian kansi esittää Jäniksen omaa lasta samanikäisenä kuin Jäniksen äiti tämän tekstin alussa olevassa kuvassa. Veden perintö on osa elämän virtaa, joka on taiteelle ilmaisukeino ja tieteelle monitieteisen diskurssin aihio. Tutkijat yhdistävät veden perinnön teksteissään sosiaaliseen, kulttuuriseen ja historialliseen näkökulmaan. Veden perintö on osa meitä paikallisesti, traditioiden välityksellä, kehollisesti ja oman elämämme kannalta merkityksellisissä hetkissä. Siinä on kyse veden kulttuureista ja veteen kohdistetuista kulttuurisista katseista tässä hetkessä.

Teemanumeron artikkelit ja bibliografia

Päivi Granö tarkastelee artikkelissaan koulumatkamuuistoissa esiintyvää lapsen suhdetta ympäristön vesielementteihin, kuten jokiin, järviin, kaivoihin ja vesistöjen ylityksiin. Keskeisiä näkökulmia ovat juuri paikkaan sitoutuvat keholliset tunnemuistot ja niiden sanallinen ja visuaalinen kerronta. Artikkelin aineiston muodostavat ylisukupolviset ja dialogissa tuotetut muistetut ja visualisoidut koulumatkakuvaukset vuodelta 2022, jolloin ryhmä kuvataidetta sivuaineenaan opiskelevia opettajaopiskelijoita teki Granön ohjaamana piirtämis- ja kerrontatehtävän yhdessä isovanhempansa tai vanhempansa kanssa.

Kirsi Laurén ja Tiina Seppä tarkastelevat artikkelissaan suosuhteisiin liittyvää digitaalista estetisointia ja digitaalisten laitteiden käyttöä soiden havainnoinnissa ja arvostuksessa. Kirjoittajat pohtivat erityisesti valokuvien kautta välitettäviä tunteita ja tunnelmia, sillä suoluonnosta ja sen kauniiksi arvotetuista elementeistä otettuja kuvia paikkatietoineen jaetaan usein sosiaalisessa mediassa. Tällöin myös suoluonnoston kokeminen ja suoluonnoston tuntemus avautuvat uusille kokijoille. Artikkelin aineiston muodostavat Sodankylän Viiankiaavalla ja Pohjois-Karjalan Patvinsuon kansallispuistossa tehdyt kävelyhaastattelut ja niiden aikana otetut digitaaliset äänitteet, kuvat ja videot.

Suon digitaaliselle estetisoinnille on Laurénin ja Sepän mukaan ominaista juuri veden muovaama erityisyys. Vesi hallitsee suolla liikkujien kokemusta ja siihen liittyviä tuntemuksia. Suon vetisyys voi olla myönteistä, sillä se mahdollistaa esimerkiksi rentoutumisen ja kokemuksen luontoyhteydestä. Mutta vesi voi synnyttää myös negatiivisia tunteita, kuten pelkoa.

Kertomukset suonsilmäkkeisiin uponneista ja upotetuista ja konkreettiset kokemukset esimerkiksi suolla eksymisestä ovatkin usein negatiivisten tunteiden taustalla.

Riina Haanpään ja Laura Seesmeren artikkelissa tarkastellaan kahden aikakauden ja saaris-
topaikkakunnan asukkaiden talveen ja jäihin liittyviä tunteita ja talven vaikutuksia asukkai-
den arkeen. Lähteinä käytetään Porin Reposaaressa vuosina 1897–1953 eläneen Urho Sara-
lehdon päiväkirjoja sekä eteläisessä Nauvossa Borstön saarella vuosina 1917–1974 eläneen
Erna Anderssonin kirjeitä ystävättärelleen. Haanpää ja Seesmeri pohtivat, minkälaista ihmi-
sen ja merellisen ympäristön vuorovaikutus on ja miten talvi ja sen sääolosuhteet korostuvat
henkilökohtaisissa biografisissa aineistoissa.

Tarkastelluissa päiväkirjoissa ja kirjeissä suhde ympäristöön muotoutuu vahvasti kirjoittajien
tunteiden näkökulmasta. Ympäröivä meri, talvi ja jää vaikuttavat merkittävästi kirjoittajien
arkeen, ja erityisesti jääolosuhteet muovaavat tunnerekisteriä, jolla omaan ympäristöön suh-
taudutaan. Talvi rajuine lumisateineen ja tuulineen voi tuoda mukanaan eristäytyneisyyttä
ja yksinäisyyttä sekä herättää huolta ja pelkoa. Toisaalta talvella meren jäätyessä mahdolli-
suudet liikkumiseen voivat monipuolistua ja tuoda mukanaan ihmisten kohtaamisia, iloa ja
riemua. Saariston talveen ja jäähän liittyikin paljon erilaisia tunteita, mutta myös erilaisia
tilanteita, jotka rytmittävät arkea ja tuovat siihen vaihtelua.

Kati Kallion artikkelin aiheena on veteen liittyvä kalevalamittainen perinne ja etenkin ajatus
vedestä vanhimpana veljeksenä tai voiteena. Artikkelissa avataan tämän nykykulttuurissa
usein sananlaskunomaisesti toistetun ”Vesi vanhin veljeksi” -runosäkeen eri variaatioita
sekä poeettisia ja mytologisia taustoja. Runostolle onkin eri aikoina ja eri paikalliskulttuu-
reissa annettu erilaisia merkityksiä.

Artikkelin aineistoina ovat Suomen, Venäjän Karjalan ja Inkerin alueelta tallennetun kale-
valamittaisen runouden sähköinen SKVR-korpus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkai-
semattomien runojen korpus sekä virolainen ERAB-korpus. Tarkastelussaan Kallio osoittaa,
miten sähköiset aineistot antavat tutkijoille uudenlaisia mahdollisuuksia ja välineitä etsiä
aihelmia ja ilmauksia.

Teemanumeron osana julkaistaan kirjallisuuden ja kulttuurien tutkimuksen valikoitu, Veden
perintö -teemainen bibliografia. Sen ovat koonneet tietoasiantuntijat Kristiina Näyhö ja
Vesa Kyllönen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastosta. Bibliografiaan sisällytetyt teks-
tit ovat osoitus alojemme tutkimuksen volyyymista ja ajankuvia veteen liittyvästä inhimil-
lisestä kiinnostuksesta. Kuten bibliografian johdannossa toteamme, veden perintö löytyy
yhtä lailla vanhoista uskomuksista ja kansanuskosta kuin modernista ja jälkimodernista
kulttuurista. Bibliografia jakaantuu kahteen asiakokonaisuuteen. Kulttuurien tutkimuksen
osioon on valittu suomalaista tutkimus- ja tietokirjallisuutta erityisesti folkloristiikan, etno-
logian, kulttuuriantropologian ja uskontotieteen aloilta. Kirjallisuudentutkimuksen osioon
on valittu suomenkielisiä tutkimuksia, joissa vedellä on keskeinen rooli kerronnan, teeman
tai aihepiirin käsittelyssä.

Kirjallisuus

Jänis, Matleena. 2017. *Kuvia Savosta ja maailmalta — Jänisten valokuvaajasuku*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jänis, Matleena. 2024. *Elämän ja kuoleman virrassa. Perinteestä inspiraatiota vesivastuullisuuteen*. Pirta 1/2024: 12–13.

Professori Outi Fingerroos on muistitietotutkija ja työskentelee Jyväskylän yliopistossa Kulttuurit ja yhteisöt muuttuvassa maailmassa -tutkinto-ohjelmassa eli KUMU:ssa.

FT, dosentti Riina Haanpää työskentelee kulttuuriperinnön yliopistonlehtorina Turun yliopistossa. Hän on kiinnostunut paikallisesta ekologisesta tiedosta ja yhteisölähtöisestä muistitietotutkimuksesta.